

Բ. Բ. Պիոտրովսկին և հնագիտությունը, Երևան, «Դանիելյան Պրինտ», 2014, 264 էջ

2014 թ. ՀՀ մշակույթի նախարարության «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» (այսուհետև՝ ՊՄԱԹՊՄՕ) ՊՈԱԿ-ը հրատարակեց «Բ. Բ. Պիոտրովսկին և հնագիտությունը» խորագիրը կրող գիտական հոդվածների ժողովածուն՝ նվիրված ականավոր պատմաբան և հնագետ, ակադեմիկոս Բորիս Բորիսի Պիոտրովսկու հիշատակին (գլխավոր խմբագիր՝ պ. գ. դ. Աշոտ Փիլիպոսյան):

Բորիս Պիոտրովսկին XX դարի խոշորագույն գիտնականներից է: Համաշխարհային հռչակի արժանացած, բացառիկ տաղանդի տեր այս անձնավորությունը օժտված էր աստվածաշնորհ ունակություններով: Նա բազմակողմանի զարգացած մտավորական էր, հրաշալի հնագետ, արևելագետ, թանգարանագետ, արվեստաբան, պատմաբան, լեզվաբան: Նրա կյանքն ու գործունեությունը հիրավի դարակազմիկ էին թե՛ ժամանակակիցների և թե՛ գալիք սերունդների համար: Բ. Պիոտրովսկին գործնականում ստանձնել էր գիտական դպրոցի հիմնադրի, բարձրակարգ և որակյալ մասնագետներ պատրաստողի և նրանց ուղղորդողի պատմական առաքելությունը: Նրա գրչին է պատկանում Անդրկովկասի հնագիտությանը նվիրված առաջին ամփոփ ձեռնարկը¹:

1930 թ. Նիկողայոս Մառի հանձնարարությամբ Բ. Պիոտրովսկին առաջին անգամ ուղևորվել է Անդրկովկաս, այցելել նաև Հայաստան՝ որոնելու անհետացած քաղաքակրթությունների ակունքները: Այդ օրվանից վաստակաշատ գիտնականի հետազոտությունների անկյունաքարը դարձան ուրարտական հուշարձանների հնագիտական ուսումնասիրությունը, պեղված նյութերի համակողմանի քննությունն ու պատմամշակութային գնահատումը: Սակայն Բ. Պիոտրովսկու գիտական ուսումնասիրությունների շրջանակը անհամեմատ ավելի լայն էր: Նրա գրչին են պատկանում արժեքավոր հետազոտություններ նվիրված ոչ միայն Հայաստանի, այլև Մերձավոր Արևելքի երկրների, Նուբիայի հնագիտությանն ու հնագույն պատմությանը:

¹ Ст' у Пиотровский Б. Б., Археология Закавказья (с древнейших времен до I тысячелетия до н. э.). Курс лекций, Ленинград, 1949:

Բ. Պիոտրովսկու գիտական հետաքրքրությունների լայն շրջանակով է պայմանավորված գրախոսվող ժողովածուում ամփոփված հոդվածների թեմատիկ և ժամանակագրական ընդգրկումը: Այն բացվում է ականավոր ուրարտագետ Նիկոլայ Հարությունյանի (ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտ) «Հիշողություններ իմ ուսուցչի՝ Բ. Բ. Պիոտրովսկու մասին» հոդվածով, որը նա գրել է 2014 թ. հունիսին մահվանից երկու ամիս առաջ: Փաստորեն, նրա հուշագրությունը, ինչպես նշում են ժողովածուն կազմողները, «սիրելի ուսուցչին հետմահու արված հարգանքի և սիրո խոստովանություն է» (էջ 10): Գիտակենսագրական բնույթ է կրում Կլարա Ասատուրյանի (ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ) (այսուհետև՝ ՀԱԻ) «Դրվագներ Բորիս Պիոտրովսկու և Սեդրակ Բարխուդարյանի գիտագործնական հարաբերություններից» հոդվածը: Հեղինակը հատուկ ընդգծում է Բ. Պիոտրովսկու քաղաքացիական խիզախությունը, ով 1947 թ. հայ գիտության և մշակույթի ականավոր գործիչներ Մարտիրոս Սարյանի, Հրաչյա Աճառյանի և Գրիգոր Ղափանցյանի հետ մեկտեղ ստորագրել է ԽՍՀՄ ԳԽ Նախագահության նախագահ Նիկոլայ Շվերնիկին ուղղված մի նամակ՝ ի պաշտպանություն հերթական անգամ ստալինյան բռնաճնշումների ենթարկված Սեդրակ Բարխուդարյանի:

Բ. Պիոտրովսկու հետազոտություններին և դրանց գիտական նշանակությանն են նվիրված Վասիլի Լյուբինի (Նյուֆոկլան մշակույթի պատմության ինստիտուտ, Սանկտ-Պետերբուրգ) (այսուհետև՝ ՆՄՊԻ) «Բ. Բ. Պիոտրովսկու դերը Հայաստանի պալեոլիթի ուսումնասիրման գործում» և Գարեգին Թումանյանի (ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ) «Բ. Բ. Պիոտրովսկին Հայկական լեռնաշխարհում կիմերական և սկյութական մշակույթների առկայության մասին» հոդվածները: Վ. Լյուբինը ներկայացնում է 1950-1960 թթ. ծավալված գիտական սուր բանավեճերը, ինչպես նաև հպանցիկ անդրադարձ կատարում 2000 թ. հայ-ռուսական արշավախմբի աշխատանքների հիմնական արդյունքներին: Գ. Թումանյանը մանրակրկիտ դիտարկում է սկյութական հիմնահարցին նվիրված Բ. Պիոտրովսկու հետազոտությունները:

Հայաստանում հնագիտական հետազոտությունների պատմությանն է նվիրված Արթուր Պետրոսյանի (ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ) «Նեոլիթի ուսումնասիրությունը Հայաստանում» հոդվածը: Հեղինակը մանրամասն անդրադառնում է պատմական այս կարևորագույն շրջափուլին վերաբերող հետազոտություններին, փորձում դասդասել և պարբերացնել դրանք՝ մատնանշելով նաև վերջին ուսումնասիրություններն այս ասպարեզում:

Բ. Պիոտրովսկու աշխատությունների հիրավի հանրագիտարանային բնույթը կանխորոշել է ներկայացվող ժողովածուում մինչմասնագիտական բնույթի մի շարք հոդվածների հրատարակությունը: Ռուզան Մկրտչյանի (ԵՊՀ), Լևոն Պետրոսյանի (ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ) և Ա. Փիլիպոսյանի («Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ) «Էթիունի երկրի երկարակյացները» հոդվածում

վերլուծության է ենթարկվում Հայաստանի միջին-ուշ բրոնզեդարյան և վաղ երկաթեդարյան հուշարձաններից հայտնաբերված հնէամարդաբանական նյութը, որը դիտարկվում է լեռնաշխարհի պատմամշակութային ու քաղաքական զարգացման և դրա հնագիտական դրսևորման համատեքստում: Հրաչ Մարտիրոսյանը (Լեյդենի համալսարան) «Համեմատական լեզվաբանության և պատմագիտության խաչմերուկներում» հոդվածում քննության է առնում անվանի սեպագրագետ Հովհաննես Կարազոյանի հետազոտությունները, նշում դրանցում առկա վիճելի դրույթները: Ա. Փիլիպոսյանը, «Մեծամորի սարդոնիքսե կշռաքարը՝ գորտի խորհրդանշական պաշտամունքի առարկա» հոդվածում համադրելով հնագիտական նյութը դիցաբանական տվյալների հետ, եզրակացությունների է հանգում գորտի պաշտամունքի մասին ինչպես Հայկական լեռնաշխարհում, այնպես էլ Մերձավոր Արևելքում: Բացի դրանից, օգտագործելով պատմագիտական տվյալները, հեղինակը նորովի է մեկնաբանում նաև Մերձավոր Արևելքի մ. թ. ա. II հազարամյակի կեսի մի շարք կարևոր զարգացումներ:

Տեսական հարցերին է նվիրված Լիլիթ Սիմոնյանի (ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ) «Հնագիտության և երաժշտական ֆոլկլորագիտության փոխառնչությունների խնդրի շուրջ» ուսումնասիրությունը, որտեղ քննարկվում է երաժշտագիտական մեթոդների կիրառելիությունը հնագույն ծիսական տեքստերի վերծանման համար:

Մի շարք հոդվածներ նվիրված են հուշարձանների և առանձին իրերի տիպաբանությանը: Հարկ է նշել Արսեն Բորոխյանի (ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ) «Քաղաքագոյացման գործընթացները նախաուրարտական Հայաստանում (պարբերացման փորձ)» հոդվածը, որտեղ նա առաջին անգամ փորձում է պարբերացնել Հայաստանում քաղաքագոյացման գործընթացները սկսած վաղ բրոնզի ժամանակաշրջանից մինչև մ. թ. ա. I հազարամյակը: Մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում Նինո Շանշաշվիլի և Գոդերձի Նարիմանիշվիլի (Վրաստանի ազգային թանգարան) «Հարավային Կովկասի մ. թ. ա. II հազ. կեսի բրոնզե զինանշանների ուսումնասիրության շուրջ» հետազոտությունը: Հեղինակները ոչ միայն ներկայացնում են առ այսօր հայտնի զինանշանների հիմնական խմբերը, այլև դիտարկում դրանք մ. թ. ա. II հազարամյակի Մերձավոր Արևելքի պատմության և ռազմաքաղաքական իրավիճակի համատեքստում: Տիպաբանական հարցեր են շոշափվում նաև Արտավազդ Ջաքյանի (ՊՄԱԹՊՄԾ) «Հայկական լեռնաշխարհի ք. ա. II-I հազարամյակների վահանները» հոդվածում, որտեղ ներկայացվում են վահանների ծագումնաբանությունը, վաղագույն օրինակները և դրանց գուգահեռները, ինչպես նաև ուրարտական վահանների տիպերը:

Օրինաչափ է, որ ժողովածուում ընդգրկված հոդվածների մեծ մասը նվիրված է Վանի թագավորության պատմությանն ու նյութական մշակույթին: Ուրարտական ամրաշինության և քաղաքաշինության հարցերին են անդրադարձել Քշիշտոֆ Յակուբյակը (Վարշավայի համալսարանի հնագի-

տության ինստիտուտ) «Փոքր ամրոցների դերը Ուրարտուի արևելյան շրջանների ներքին պահպանական համակարգում» և Ռոբերտո Դանը (Իտալիա) «Պաշտպանական համակարգը մ. թ. ա. IX-VIII դարերում. Ամրոցների շրջանաձև դասավորությունը Վանի (Տուշպայի) շուրջօրըրը» հոդվածներում: Ք. Յակուբյակը դիտարկում է Ուրմիա լճի ավազանի և հարակից շրջանների մի շարք ամրոցներ, հնագույն ճանապարհների համատեքստում՝ կապված նրանց անվտանգության ապահովման հետ: Ռ. Դանը, վերլուծելով և տիպաբանելով Տուշպա քաղաքի շրջակայքում տեղադրված բնակավայրերը, հանգում է այն եզրակացության, որ դրանք նպատակաուղղված էին մի կողմից խթանելու տվյալ տարածքների տնտեսական զարգացումը, իսկ մյուս կողմից՝ ապահովելու մայրաքաղաքի անվտանգությունը:

Նորահայտ հուշարձանների պեղումներին են նվիրված Աթիլա Բաթմազի (Էջեի համալսարան, Իզմիր) «Հնագիտական վերջին ուսումնասիրություններն Այանիս ամրոցում (Վան, Թուրքիա)» և Հայկ Ավետիսյանի ու Նատալյա Ավետիսյանի (ԵՊՀ) «Պեղումներ Արամուսում» հաղորդումները: Ա. Բաթմազը ներկայացնում է Այանիս ամրոցի 2009-2011 թթ. պեղումները, մասնավորապես պեղված հատվածների շերտագրությունը, ճարտարապետությունը, ինչպես նաև նյութական մշակույթի նմուշները: Կոտայքի նշանավոր հուշարձաններից մեկի՝ Արամուսի պեղումներին նվիրված հետազոտությունում հեղինակները ուշադրությունը կենտրոնացնում են ամրոցի ներքին կառուցվածքի, ճարտարապետության, ինչպես նաև պեղումներից հայտնաբերված իրերի վրա, որոնց թվում առանձնանում է ցլի բրոնզե արձանիկը:

Ժողովածուում ընդգրկված են նաև ուրարտական դիցարանին նվիրված երկու՝ Միքայել Բադալյանի («Էրեբունի» պատմամշակութային արգելոցթանգարան) «Խալդի և Բաբարթու»: Ուրարտուում «սրբազան ամուսնության» ծեսի գոյության խնդրի շուրջ» և Մուհիտին Բաշթյուրքի (Անադոլու համալսարան, Էսկիշեհիր) «Խալդիի երկու բնույթները. ուրարտական գերագույն աստծո արական և իգական բնույթների քննություն» հրապարակումներ: Մ. Բադալյանը, օգտագործելով հնագիտական հարուստ նյութը, ինչպես նաև համեմատական դիցաբանության տվյալները, վերլուծում է Վանի թագավորության ծիսակարգում «սրբազան ամուսնության» ծեսի առկայության հնարավորությունները հին արևելյան համապատասխան ծեսերի համատեքստում: Ուշագրավ են նաև հեղինակի՝ «սրբազան հետերիզմին» առնչվող դիտարկումները: Մ. Բաշթյուրքի հոդվածը նվիրված է ժամանակակից դիցաբանագիտությունում քննարկվող կարևորագույն հարցերից մեկին՝ գերագույն աստծո արական և իգական բնույթների միասնությանը: Հեղինակը վկայակոչում է թե՛ հնագիտական և թե՛ համեմատական դիցաբանական ու էպիգրաֆիկ տվյալներ: Թաղման ծեսին և խորհրդաբանությանը վերաբերող

հարցեր են արձարծվում Նվարդ Տիրացյանի (ՀԱԻ) «Արմավիրի սարդիոնե ուլունքաշարը» հաղորդման մեջ:

Կնիքագործության հարցերին են նվիրված Ստեփան Ասլանյանի (Քաղաքական և ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոն, Սանկտ-Պետերբուրգ) ու Մերգեյ Վասիլևի (ՆՄՊԻ) «Հյուսիսային Հայաստանի Կուրթան բերդամրոցի պեղումներից հայտնաբերված դրոշմ-կնիքը» և Մատեուշ Իսկրայի (Վարշավայի համալսարանի հնագիտության ինստիտուտ) «Ուրարտուի պաշտոնական կնիքները և նրանց կապն ասուրական կնիքագործության հետ» հոդվածները: Կուրթանի պեղումներից հայտնաբերված կնիքին վերաբերող հոդվածում հեղինակները ոչ միայն ներկայացնում են այդ ուշագրավ արտեֆակտը, նրա հնագիտական ենթատեքստը, այլև հրապարակում արժեքավոր տեղեկություններ Կուրթանի բնակավայրի և նրա շերտագրության մասին: Ուրարտական պաշտոնական կնիքներին նվիրված Մ. Իսկրայի հոդվածում արձարծվում են տիպաբանության հարցեր: Հեղինակը բազմաթիվ զուգահեռներ է անցկացնում ասուրական կնիքների հետ:

Վերջին երկու տասնամյակում հրատարակվել են Բորիս Պիոտրովսկուն նվիրված մի շարք ժողովածուներ, գումարվել են գիտաժողովներ¹: Դրանց մասնակիցների տարեցտարի ընդլայնվող կազմը, թեմաների բազմազանությունը վկայում են մեծ հնագետի գիտական ժառանգության արդիականության և այն հզոր խթանի մասին, որ հանդիսացան նրա աշխատությունները հայագիտության զարգացման համար:

ՀԱՅԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, ԱՐՄԵՆ ԲՈՒՌՆՅԱՆ, ԱՐՏԱԿ ԳՆՈՒՆԻ

¹ Տե՛ս «Էրեբունի-Երևան, հանրապետական գիտական նստաշրջանի զեկուցումների հիմնադրույթներ», խմբ. Ա. Քալանթարյան, Ս. Հմայակյան, Երևան, 1998, «Հին Հայաստանի մշակույթը», պր. XV, հանրապետական գիտական նստաշրջանի նյութեր, նվիրված Բ. Պիոտրովսկու և Հ. Ջանփոլադյանի հիշատակին, Երևան, 2005, «Հուշարձան» տարեգիրք, 9, Երևան, 2010: